

№ 8/2014

სამეცნიერო ჟურნალი

ლოგოსი

„უგალობდით ღმერთსა... მეცნიერებით“
(ფსალმ. 46, 6-8)

SCIENTIFIC MAGAZINE

LOGOS

"Sing praises to God...
With understanding"

(Psalm. 47, 6-8)

თბილისი 2014
Tbilisi

რედკოლეგია: დავით მუსხელიშვილი (მთავარი რედაქტორი)
არქიმანდრიტი ადამი (ახალაძე)
დეკანოზი ჰენრიკ პაპროცკი (პოლონეთი)
ალექსანდრო მარია ბრუნი (იტალია)
ელდარ ბუბულაშვილი
ალექსანდრე დაუშვილი
დევიდ ლანქშერი (დიდი ბრიტანეთი)
ნინო ჭავჭავაძე

Board of Editors: David Muskhelishvili (Chief Editor)
Archimandrite Adam (Akhaladze)
Archpriest Henryk Paprocki (Poland)
Alessandro Maria Bruni (Italy)
Eldar Bubulashvili
Alexander Daushvili
David Lankshear (The Uk)
Nino Chavchavadze

საქართველოს
მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არსებული
მრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი

საქართველოს
მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არსებული
მრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი
INTERNATIONAL CENTRE FOR CHRISTIAN STUDIES
AT THE ORTHODOX CHURCH OF GEORGIA

UDC (უაკ) 2-9+27-9
ლ-769

გამოცემაზე მუშაობდნენ:

რედაქტორი:

ნინო გაგოშაშვილი

მთარგმნელები:

ირაკლი ლომოური
ქეთევან ჩიგოგიძე

ტექ. რედატორები:

ალექსანდრე დაუშვილი
თინათინ მხეიძე

კომპიუტერული მომსახურება:

ანა რუაძე

კორექტორი:

ლუიზა ჯიქია

Team working on the issue:

Editor:

Nino Gagoshashvili

Translators:

Irakli Lomouri
Ketevan Chigogidze

Technical Editors:

Alexander Daushvili
Tinatin Mkheidze

Tech Formatting:

Ana Ruadze

Corrector:

Luiza Jikia

წარმოდგენილი სტატიების ავტორთა მოსაზრებები შეიძლება ყოველთვის არ ემთხვეოდეს რედაქციის პოზიციას.
Considerations of the represented articles' authors can sometimes not correspond to the position of the Board of Editors.

ISSN 1987-6661

წინათქმა

საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არსებულმა ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრმა თბილისში, 2014 წლის 12-19 მაისს ჩაატარა V საერთაშორისო სიმპოზიუმი თემაზე: „ღვთისმშობლის თაყვანისცემის ტრადიცია მართლმადიდებელ ეკლესიაში“.

სიმპოზიუმზე მუშაობდა სამი სექცია:

1. ღვთისმეტყველება
2. ისტორია
3. კულტურა

სიმპოზიუმის მონაწილეთა შორის იყვნენ: მსოფლიო საპატრიარქოს, ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიების, წმინდა ათონის მთის წარმომადგენლები, ღვთისმეტყველები და მეცნიერები აშშ-დან, რუსეთიდან, იტალიიდან, ისრაელიდან, გერმანიიდან, რუმინეთიდან, ბელორუსიდან, საქართველოდან.

სიმპოზიუმის შედეგები შეაჯამა მრგვალმა მაგიდამ და დასახა შემდგომი თანამშრომლობის ამოცანები.

V საერთაშორისო სიმპოზიუმის მონაწილეები იმედოვნებენ, რომ თანამედროვე საზოგადოება კიდევ ერთხელ მიაპყრობს ყურადღებას იმ პრობლემებსა და საკითხებს, რომელთა გარშემო იყო საინტერესო და ნაყოფიერი დისკუსია სამეცნიერო დებატების დროს და უზრუნველყოფს სწრაფად ცვლად სამყაროში ჭეშმარიტი სულიერი ფასეულობების დამკვიდრებასა და განვითარებას (მასალები იხილეთ სამეცნიერო ცენტრის ვებ-გვერდზე - www.logos.org.ge).

სარედაქციო კოლეგია

სარჩევი

პლენარული სხდომა

7

შესავალი სიტყვა

დავით მუსხელიშვილი — საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არსებული ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრის გამგეობის თავჯდომარე (საქართველო)

9

მისაღმებები

უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, **ილია II**

11

საქართველოს პრემიერ-მინისტრი, მისი აღმატებულება, **ბატონი ირაკლი ღარიბაშვილი**

12

საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარე, მისი აღმატებულება, **ბატონი დავით უსუფაშვილი**

13

მოხსენება

ჭიათურისა და საჩხერის მიტროპოლიტი **დანიელი (დათუაშვილი)** — ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელი და სულიერი ფასეულობანი

16

ღვთისმეტყველება

19

მსოფლიო საპატრიარქოს წარმომადგენელი, ყოვლადუსამღვდელოესი ავღოსტოსის ეპისკოპოსი **კირილე (კატერელისი) (თურქეთი)** — ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის თაყვანისცემა ათონის წმინდა მთაზე

20

დევანოზი იოსებ ზეთეიშვილი (ლიტვა) — ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელი და ქართველთა ეროვნულ-რელიგიური იდენტურობა

29

ბერი ელია ხალიფე (დიდი ბრიტანეთი) — ღვთისმშობელი და ეგვიპტეთი: მართლმადიდებლური პერსპექტივა

35

კატალინა მიტიტელუ (რუმინეთი) — ქალწული მარიამი წინანიკეური ეკლესიის „სარწმუნოების სიმბოლოთა“ ტექსტებში

39

პასტორი რობერტ სკუდიერი (აშშ) — რწმენა და ყოფიერება (მართლმადიდებლური და ლუთერანული სწავლება ღვთისმშობლის შესახებ)

47

მღვდელი პორფირიოს გეორგი (ლიბანი) — ღვთისმშობელი — სულიერი ცხოვრების პროტოტიპი წმინდა გრიგოლ პალამას მიხედვით

54

ედიშერ ჭელიძე (საქართველო) — ღვთისმშობლისადმი ქართლის წილხვდომილობის შესახებ

60

ეირინი არტემი (საბერძნეთი) — ტერმინ „ღვთისმშობლის“ მოდულაცია მეორე საუკუნის მამებიდან კირილე ალექსანდრიელამდე	66
ნიკოლას ღურა (რუმინეთი) — წინა-ნიკეური ეკლესიის მარიოლოგია. ზოგიერთი ბერძენი და ლათინი მამისა და ღვთისმეტყველის მოწმობანი	72
ისტორია	79
მაღალყოვლადუსამღვდელოესი, სენაკის, ჩხოროწყუსა და ავსტრალიის მიტროპოლიტი შიო (მუჯირი) (საქართველო) — ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის თაყვანისცემისათვის სენაკის საგანგებოში: თეკლათის დედათა მონასტერსა და მთავარანგელოზთა კუნძულის მამათა საგანგებოში	81
დეკანოზი ვლადიმერ ვორობიოვი (რუსეთი) — ღვთისმშობლის თაყვანისცემა XX საუკუნის რუსულ მართლმადიდებელ ეკლესიაში	86
ასმათ ოქროპირიძე (საქართველო) — აწყურის ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ხელთუქმნელი ხატისათვის	89
ანდრეი ეფიმოვი (რუსეთი) — ღვთისმშობლის თაყვანისცემის ზოგიერთი ტრადიცია თანამედროვე რუსეთში	96
დეკანოზი ნიკოლაი სოკოლოვი (რუსეთი) — ქრისტიანი ერის გულმხურვალე მფარველი	100
ნანა ხაზარაძე (საქართველო) — ღვთისმშობლის სარტყელი და საქართველო	104
ნატალია ჩუგრეევა (რუსეთი) — ყაზანის ღვთისმშობლის ხატის თაყვანისცემის ტრადიცია რუსეთსა და თანამედროვე მსოფლიოში	111
ჯონ ზელიგმანი (ისრაელი) — დეუსის კედლის მხატვრობა ღვთისმშობლის მონასტრიდან, გეთსემანია, იერუსალიმი	117
გიორგი კალანდია (საქართველო) — დადიანების სასახლე და ღვთისმშობლის კვართი	134
დეკანოზი ვიქტორ პოტაპოვი (აშშ) — ივერონის ღვთისმშობლის მირონმდინარე ხატები და ძმა იოსებ მუნიოს-კორტესი	137
დეკანოზი ალექსანდრე სალტიკოვი (რუსეთი) — ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის თაყვანისცემის შესახებ XVII საუკუნის შუა წლების რუსეთში	145
შლომიტ ვექსლერ-ბდოლა (ისრაელი) — ღვთისმშობლის თაყვანისცემა იერუსალიმის წმინდა ქალაქში ადრინდელ ბიზანტიურ ეპოქაში	146
მღვდელი იგორ ივანოვი (რუსეთი) — ღვთისმშობლის თაყვანისცემა ბიზანტიაში	161
გიორგი ალიბეგაშვილი (საქართველო) — „ადმოსავალ მზისა სიმართლისა“ და წმიდა ნინო	167
დეკანოზი დიმიტრი კალაჩევი (გერმანია) — რუსული ემიგრაციის „ოდივიტრია“. გერმანიის ეპარქიის ტრადიცია	171

ეკა დუღაშვილი (საქართველო) — ღვთისმშობლის მიძინების თემა სინას მთის ჰიმნოგრაფიულ ხელნაწერებში	176
არქიმანდრიტი მიხეილ სტანციუ (რუმინეთი) — წმინდა ანთიმოზ ივერიელის სათაყვანებელი წმინდა ღვთისმშობელი	180
ია მელნიკოვა (რუსეთი) — დედა ღვთისას თაყვანისცემის ისტორიიდან — ღვთისმოსაობის მოსაგრის, სქემილუმენია თამარის (მარჯანიშვილის) ცხოვრება	188
ნინო (ნუნუ) მინდაძე (საქართველო) — ღვთისმშობელი და ქართული ტრადიციული მედიცინა	190
ელდარ ბუბულაშვილი (საქართველო) — ღვთისმშობლის წილხვედრი ივერია (ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი ანალიზი)	195
კულტურა	201
ბერი პატაპიოს კავსოკალიველი (საბერძნეთი, წმინდა ათონის მთა) — ათონის წმინდა მთაზე ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის მობრძანების შესახებ გარდამოცემა, როგორც მისი თაყვანისცემის დასაწყისი წმინდა მთის მონაზონთა მიერ	203
ლარისა გუსტოვა (ბელორუსია) — ღვთისმშობლის საგალობლები ბელორუსულ მართლმადიდებლურ ჰიმნოგრაფიულ ტრადიციაში	208
სტეფან შუმახერი (აშშ) — ქალწულ მარიამის თაყვანისცემა ადრეულ იერუსალიმურ ლიტურგიაში: იერუსალიმის ქართული იადგარის მონაცემები	214
მარიამ დიდებულიძე (საქართველო) — ღმრთისმშობლის გამოსახვის ტრადიცია შუა საუკუნეების ქართულ ხელოვნებაში	224
ნესტან სულავა (საქართველო) — ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ხატ-სახის ინტერპრეტაცია ქართულ ჰიმნოგრაფიასა და დავით გურამიშვილის პოეზიაში — „ტირილი ღვთისმშობლისა“	232
ალესანდრო მარია ბრუნი (იტალია) — „ქებათა-ქების“ ძველი ქართული იამბიკური თარგმანი, როგორც „შესხმად წმინდისა ღვთისმშობლისაჲ“ ვენის Geogr. 4 ხელნაწერში	240
ნანა ბურჭულაძე (საქართველო) — ზარზმის ღვთისმშობლის ხატის სახისმეტყველებითი საზრისი	253
მღვდელი მაქსიმ ვლადი (რუმინეთი) — რუმინელთა ხალხურ ნაწარმოებებში დედა ღვთისმშობლისადმი გამოხატული სასოება	258
ია დადუა (საქართველო) — ღვთისმშობლისა და ევას პარალელური სახე-სიმბოლოები სასულიერო პოეზიაში	264
მედია ბურდული, ლალი მღებრიშვილი (საქართველო) — ღვთისმშობელი — დედაშვილობის მფარველი (ქართულ ეთნოგრაფიულ ყოფაში)	267
თინათინ გამცემლიძე (საქართველო) — ღვთისმშობლის უძველესი ხატები და მიძინების დღესასწაულის ტრადიცია რომში	273

„ქებათა-ქების“ ძველი ქართული იამბიკური თარგმანი, როგორც „შესხმად წმინდისა ღვთისმშობლისაჲ“ ვენის Georg. 4 ხელნაწერში

ალექსანდრო მარია ბრუნი

პროფესორი, იტალია

ავსტრიის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში (Österreichische Nationalbibliothek) ვენაში ინახება მე-12 საუკუნის ქართული ხელნაწერი, რომელიც შეიცავს სოლომონის „ქებათ-ქების“ — ბიბლიის ერთ-ერთ კანონიკური წიგნის¹ თარგმანის იამბიკურ ვერსიას. შუა საუკუნეების სხვა სამ ქართულ ხელნაწერთან ერთად, რომლებიც დაცულია ვენაში (კოდექსი Georg. 4), ხელნაწერი პირველად აღწერა გრიგოლ ფერაძემ 1940 წელს². იგი შედგება 305 ქაღალდის ფოლიოსაგან, სათაურია — „სანატრელი“. ანდერძ-მინაწერის მიხედვით (304v.), ხელნაწერი გადაიწერა 1160 წელს, ნიკოლოზ ნიკრას მიერ ქედვაში, დავით გარეჯის მონასტრის მიდამოებში. ამ ხელნაწერმა შემოინახა რამდენიმე თანამედროვე და გვიანი მინაწერი, რომლებიც შეიცავს მნიშვნელოვან ისტორიულ ცნობებს³. მე-16 საუკუნეში მისი ნახვა

შეიძლებოდა წმინდა ჯვრის მონასტრის ბიბლიოთეკაში იერუსალიმის ახლოს⁴, სადაც 1570 წელს აიკინდა და აღდგა ეს ხელნაწერი. 1864 წელს იგი მოხვდა მთავარდიაკვნის, კლეობას, ნამარეთის მომავალი მთავარეპისკოპოსის კერძო კოლექციაში. მისი სიკვდილის შემდეგ ხელნაწერი ალბათ გაიყიდა ალექსანდრიაში და 1931 წელს საბოლოოდ შეიძინა ავსტრიის ეროვნულმა ბიბლიოთეკამ.

როგორც უკვე გრ. ფერაძემ აღნიშნა, ხელნაწერი Georg. 4 შეიცავს ბერძნულიდან თარგმნილ თორმეტ ტექსტს, რომლებიც უმეტესწილად განეკუთვნება პატრისტიკული და ბიზანტიური ლიტერატურის ჰომილეტიკურ და ეგზეგეტიკურ ჟანრებს (ანასტასი სინელის, გრიგოლ ნოსელის, იოანე დამასკელის, იოანე ოქროპირისა და ფსევდო-ოქროპირის ნაშრომები)⁵. აქვე შედის სხვა ტექსტებიც⁶, მათ შორის, „ქებათ-ქების“ თარგმანი (ფოლიოები 255-266 v).

ეს ვერსია განსხვავდება იმ თარგმანებისაგან, რომლებიც მოიპოვება სხვა ქართულ წყაროებში⁷, სახელდობრ, ოშკის

1. *Septuaginta id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*. Editit A. Rahlfs. Volumen II: Libri poetici et prophetici. Stuttgart 1935, გვ. 260-271.

2. G. Peradze, „Über die Georgischen Handschriften in Österreich“ in *Wienen Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 47, Heft 3-4, Wien, 1940, გვ. 219-232 (226-232); თ. ჯოჯუა, „წმინდა მღვდელმონაწამე გრიგოლ ფერაძე და 1160 წელს გარეჯში გადაწერილი უცნობი ხელნაწერი“ // ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შტუდიები, V, 2002, გვ. 91-147.

3. თ. ჯოჯუა, XII საუკუნის ქართული ხელნაწერი კრებული (ven. 4) და მისი ანდერძ-მინაწერები (ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევა) ისტორიის დოქტორის (Ph. D) აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია. თბილისი, 2009; თ. ჯოჯუა, „მოქცეის უცნობი ეპისკოპოსი ლუკა ოძრახელი (1360-იანი წ.წ.) და მისი ხუთი მინაწერი მე-12 საუკუნის გარეჯული კრებულის (Ven. 4-ის) აშვიებიდან“ (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შტუდიები, VI, თბილისი, 2003, გვ. 33-51).

4. А. Цагарели, *Сведения о памятниках грузинской письменности*, 3. Санкт-Петербург, 1894, გვ. 50.

5. G. Peradze, „Über die Georgischen Handschriften in Österreich“, სხვ. ნაშრ., გვ. 228.

6. თ. ჯოჯუა, „XII საუკუნის გარეჯულ კრებულში (Ven-4-ში) დაცული ერთი დოგმატიკურ-პოლიტიკური ტრაქტატის შესახებ (სწავლებისა წინამძღურთა შეჩუენებაი)“ // ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შტუდიები, VII, თბილისი, 2003, გვ. 54-113.

7. ნ. მელიქიშვილი, ბიბლიურ წიგნთა ძველი ქართული თარგმანები. თბილისი, 2009, გვ. 152.

ხელნაწერში (ათონის მთა, ივერონის მონასტრის ბიბლიოთეკა, 960. 1, ორ ტომად, დათარიღებული 978 წლით)⁸, შერეული კრებული (თბილისი, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, A-65, 1188-1210, ფოლიოები 211ვ-214ვ)⁹, მცხეთის კორპუსი (=თბილისი, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, A-51, XVII-XVIII საუკუნეები, ფოლიოები 427-429)¹⁰ და 1743 წელს დაბეჭდილი ბაქარის ბიბლია.¹¹ უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც ვენის Georg. 4 ხელნაწერში, ისევე A-65-ში, სოლომონის „ქებათა-ქება“ შესულია ტექსტების სხვადასხვა კრებულში, რომლებიც არ ეკუთვნის წმინდა წერილს, მაგრამ ამის ნაცვლად შეიცავს სხვადასხვა შინაარსის ნაშრომებს, დაწყებული საეკლესიო ლიტურატიურიდან (განსაკუთრებულად A-65-ის შემთხვევაში) და ასტროლოგიური ტრაქტატებით დამთავრებული¹².

ვენის ხელნაწერიდან ნათარგმნი **ἄσμα ἄσματων** წარმოადგენს უნიკალურ ტექსტს, არა მარტო იმიტომ, რომ იგი განსხვავდება ამ წიგნის სხვა ქართული ვერსიებისაგან, არამედ ორი დამატებითი თვალშისაცემი დამახასიათებელი ნიშნის გამო, რომლებიც მცხეთის იპყრობს მკითხველის ყურადღებას. პირველი არის ის, რომ ტექსტი ითარგმნა არა პროზად, არამედ ლექსად. შერჩეული მეტრიკა იამბიკური ლექსია, რომელიც შედგება 12 მარცვლისაგან. მეორე არის ის, რომ თარგმანს წინ უძღვის განსაკუთრებული სათაური, რომელიც მას მოულოდნელ ეგზეგეტიკურ მნიშვნელობას სძენს: გარდა იმისა, რომ იგი წარმოდგენილია, როგორც იამბიკური ლექსი, ასევე მონიშნება, როგორც ენკომიუმი — მიძ-

ღვნილი წმინდა ღვთისმშობლისადმი, დაწერილი მეფე სოლომონ ბრძენის მიერ: „ქებათა ქებათა, შესხმა წმიდისა ღვთისმშობლისაჲ, ბრძენისა სოლომონისაგან“.

სამწუხაროდ, ხელნაწერის აღწერისას გრ. ფერაძეს არ მოუცია განმარტება ამ სათაურის წარმომავლობის შესახებ და, შესაბამისად, არც ტექსტის იმ ინტერპრეტაციის თაობაზე, რომელიც მოცემულია Georg. 4 ხელნაწერში. რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, დღემდე არცერთი სწავლული არ შეხება ამ საკითხს¹³, კეკელიძე კი¹⁴, რომელსაც მიაჩნდა, რომ „ქებათა-ქება“ იყო დიალოგი ქალსა და ვაჟს შორის, ხოლო გ. სარჯველაძეს, რომელმაც პირველად გამოსცა ეს ტექსტი¹⁵, როგორც ჩანს ეს პრობლემა არ მიუღია მხედველობაში. ეს სათაური მინიშნებს ტექსტის იმ ახსნაზე, რომელიც უცნობია III-V საუკუნეების ბერძნული პატრისტიკული ტრადიციისათვის, რომელსაც არ შეუქმნია სრული, ამომწურავი მარიოლოგიური ინტერპრეტაცია. უფრო მეტიც, ამ წიგნის კითხვისას, წმინდა წერილის შემდგომი ბიზანტიელი ეგზეგეტიკოსები ერთგულნი იყვნენ ადრეული პერიოდის ეკლესიის მამათა მოძღვრებისა. ამიტომ, **ἄσμα ἄσματων**-ის ქართული თარგმანის სათაური, რომელიც მოცემულია ვენის ხელნაწერში, წამოჭრის რამდენიმე კითხვას, რომლებიც მეცნიერულ კვლევას მოითხოვს.

ამ მოხსენებაში მე შემოგთავაზებთ რამდენიმე მოსაზრებას, რათა ვცადო, რომ განვმარტო მეთორმეტე საუკუნის განსაკუთრებული ქართული ეგზეგეტიკური ტექსტის წარმომავლობა. ვიდრე ანალიზს შევუდგებოდე, მინდა ხაზი გავუსვა იმ მნიშვნელოვან ფაქტს, რომ თარგმანი, რომელიც მოცემულია Georg. 4 ხელნაწერში, არა მარტო ანონიმურია, არამედ არ შეიცავს არანაირ

8. გ. სარჯველაძე, „ქებათა ქებათა“ // ქართული მწერლობა, 1. თბილისი, 1987, გვ. 164-174.

9. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა. ტ. 1: შეადგინეს და დასაბუთდად მოამზადეს: თ. ბრეგვაძემ, მ. ქავთარიამ და ლ. ქუთათელაძემ, ელ. მეტრეველის რედაქციით. თბილისი, 1973, გვ. 228-229.

10. მცხეთური ხელნაწერი (ეკლესიასტე, სიბრძნე სოლომონისა, ქებათა ქებათა სოლომონისა, წინასწარმეტყველთა წიგნები, — ესაია, იერემია, ბარუქი, ეზეკიელი). გამოსაცემად მოამზადა ე. დოჩანაშვილმა. თბილისი, 1985, გვ. 61-68.

11. ბიბლია. ბრძანებითა და წარსაგებლითა საფასეთათა საქართველოს მეფის, ბაქარ ვახტანგის ძისათა. მოსკოვი, 1743.

12. ქართული ხელნაწერი წიგნი, V-XIX საუკუნეები. თბილისი, 2012, გვ. 39.

13. თ. ჯოჯუა, XII საუკუნის ქართული ხელნაწერი კრებული, ხსენ. ნაშრ., გვ. 53.

14. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, 1. თბილისი, 1980, გვ. 428 („...და წიგნი ქებათა ქებათა, ეს ნამდვილი ჰომი ქალისა და ვაჟის სიყვარულისა...“).

15. გ. სარჯველაძე, „ვენაში დაცული ქებათა ქებათა ტექსტისათვის“ // მრავალთავი, 10, 1983, გვ. 75-86.

კომენტარს ან აშიებზე მინაწერებს, რომლებიც ახსნიდა ნაგულისხმევ მარიოლოგიური ინტერპრეტაციის თეოლოგიურ საფუძვლებს. დღეს უფრო გაურკვეველია ეს უკანასკნელი ქართველ მთარგმნელს ეკუთვნის თუ შესაბამისი ბერძნული სათაური მოსაძებნია მის პროტოტიპში, რომელიც გამოიყენეს ამ ვერსიის შესაქმნელად. ბერძნული ხელნაწერის მონაცემები, რომლებიც შესაძლოა დაგვეხმაროს ამ საკითხის გარკვევაში, სამწუხაროდ, ხელთ არ გვაქვს.

ვფიქრობ, მთლიანად არ უნდა გამოირიცხოს იმის შესაძლებლობა, რომ ეს სათაური ეკუთვნოდეს ქართველ ავტორს. ასეთი დასკვნის გამოტანის საშუალებას გვაძლევს ის ფაქტი, რომ ენკომიური თვალსაზრისით, უეჭველად არსებობს კავშირი ამ ტექსტის აღქმასა და მთარგმნელის გადაწყვეტილებას შორის, რომ ტექსტი ეთარგმნა ლექსად. კავშირი ამ ვერსიის თეოლოგიურ ინტერპრეტაციასა და პოეტურ ფორმას შორის სავარაუდოდ ხდის იმ ფაქტს, რომ შეიძლება ეს სათაური მივაკუთვნოთ შუა საუკუნეების ქართველ მთარგმნელს. დრო და გარემოებები, რომელთა შედეგად ეს ტექსტი დაიწერა და ითარგმნა, კვლავაც ჩვენი განსჯის საგანია, რადგან ვენის ხელნაწერი არ შეიცავს არანაირ შესაბამის ინფორმაციას.

II

ბერძნულ ბიბლიაში „ქებათა-ქება“ მოსდევს წიგნებს — „იგავები“ და „ეკლესიასტე“. ბერძნული ვერსიის სრული კრიტიკული ტექსტი, სავარაუდოდ, გამოიცემა გოტინგენის სერიაში.¹⁶ დღეს სწავლულებმა შეიძლება მიუთითონ რალფის 1935 წლის გამოცემაზე.¹⁷ „ქებათა-ქების“ შინაარსი უაღრესად თავისებურია და მისი შესაბამისი ინტერპრეტაცია შეუძლებელია. ტექსტი წარმოადგენს დიალოგს ორი მოსაუბრის, ნეფესა და სასძლოს შორის. მიუხედავად იმისა, რომ ტექსტი მო-

კლეა, ამ ბიბლიურმა წიგნმა საუკუნეების განმავლობაში მრავალ სხვადასხვა ინტერპრეტაციას დაუდო სათავე. ამ თემის სირთულისა და მნიშვნელობის გამო შეუძლებელია ამ მოხსენებაში თითოეული საკითხის ირგვლივ ამომწურავი დისკუსია გავმართოთ. ამის ნაცვლად, ჩვენი მიზანია ყურადღება გავამახვილოთ იმაზე, რომ ძალიან მოკლედ ჩამოვყალიბოთ ეგზეგეზის ჩარჩოები, რომლებიც გავრცელებული იყო გვიან ანტიკურ და ადრეულ ბიზანტიურ ლიტერატურაში (აუცილებლობის შემთხვევაში, შეიძლება გამოიყენოთ არსებული ნაშრომები)¹⁸.

ეკლესიის მამათა ნაშრომებში „ქებათა-ქების“ ინტერპრეტაციას ხანგრძლივი ტრადიცია აქვს. იპოლიტე რომაელის შემდგომ (დაახლ. 170-235 წ.წ.), რომელმაც შექმნა პირველი განმარტება, ეს ბიბლიური წიგნი სრულად იქნა შესწავლილი თეოლოგიური თვალსაზრისით, განსაკუთრებით, IV-V საუკუნეებში. მიუხედავად იმისა, რომ რამდენიმე კომენტარი დაკარგულია, ბევრმა მათგანმა მოაღწია ჩვენამდე ბერძნულად, ლათინურად ან ქრისტიანული აღმოსავლეთის რომელიმე ენაზე, ზოგმა სრული ფორმით, ზოგმა კი შემოკლებული სახით რამდენიმე ბიზანტიურ კატენებში (catenae).¹⁹ ქართულ ტრადიციას არსებითი მნიშვნელობა აქვს ტექსტის პატრისტიკული ეგზეგეზის უადრესი ფაზების გასაგებად: ზემოთ ხსენებული იპოლიტე რომაელის კომენტარებიდან (=CPG 1871)²⁰ მხოლოდ ფრაგმენტებია შემორჩენილი ბერძნულ ენაზე, მაგრამ თარგმანი შეიძლება მოვიძიოთ შატბერდის კრებულში, ეს არის პერგამენტის ძველი ხელნაწერი, რომელიც

18. Fr. Ohly, *Hohelied-Studien. Grundzüge einer Geschichte der Hoheliedauslegung des Abendlands bis um 1200*. Wiesbaden, 1958; Ch. Kannengiesser (ed.), *Handbook of Patristic Exegesis. The Bible in Ancient Christianity*. With special contributions by various scholars. Leiden, 2006.

19. J.M. Auwers, *L'interprétation du Cantique des Cantiques à travers les caines exégétiques grecques (= Instrumenta patristica et medaevialia, 56)*. Turnhout, 2011; *Procopii Gazaei Epitome in Canticum Cantorum*. Edita a Jean-Marie Auwers (=Corpus Christianorum. Series Graeca, 67). Turnhout, 2001.

20. CPG = *Clavis patrum graecorum*, 1. Turnhout, 1983.

16. Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum, Auctoritate Academiae Scientiarum Göttingensis editum, Göttingen, 1931-.

17. Saptuaginta, II, გვ. 260-271.

თარიღდება 973-976 წლების შუა პერიოდით (თბილისი, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, S-1141: ff. 162-176), ასევე XII-XIII საუკუნის ხელნაწერში (იერუსალიმი, ბერძნული საპატრიარქოს ბიბლიოთეკა, geo 44: ff. 193v-207).²¹ მეოთხე საუკუნის მეორე ძირითადი წყარო გრიგოლ ნოსელის „თარგმანებად ქებისა ქებათასა“ (=CPG 3158)²² ითარგმნა XI საუკუნეში, გიორგი მთაწმინდელის მიერ (ca. 1009-1065). იგი ხელმისაწვდომია მისი ავტოგრაფით (Ath. 49, fol. 148r-207v)²³ და მთელი რიგი სხვა ხელნაწერებით (თბილისი, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, A-55, XI ს., ff. 73-165v; A-108, XII ს. 235v-251)²⁴ (მესამე კომენტარი მოცემულია ზემოთ ხსენებულ შერეულ კრებულში (ff. 193-210)²⁵.

ბერძნული პატრისტიკული ტრადიცია ძირითადად გვთავაზობს „ქებათა-ქების“ ორმაგ ალევორიულ ეგზეგეზს. პირველი იყო ეკლესიოლოგიური ხასიათისა: რძალი გაიგებულ იყო ეკლესიასთან. მეორე იყო ფსიქოლოგიური: იგი მიიჩნეოდა, რომ რძალი გახლდათ სულის სიმბოლო. ტექსტის ეს ორგვარი ახსნა გაბატონებული იყო უკვე IV საუკუნიდან და მას აღიარებდნენ მომდევნო ეპოქებში, დაწყებული თეოდორიტე კვირელის (დაახლ. 393-458 წ.წ.) კომენტარებიდან,

რომელიც ზოგადად მისდევს ადრეულ ტრადიციას (=CPG 6203)²⁶, თუმცადა, მცირე განსხვავებებით ცალკეულ დეტალებში²⁷. მეორე მხრივ, თეოდორე მოფსუეტელი (ca. 350-428), რომელიც იცავდა ლიტერალისტურ ინტერპრეტაციას²⁸, ამის სანაცვლოდ თავს შორს იჭერდა გაბატონებული პატრისტიკული თვალსაზრისისაგან²⁹.

„ქებათა-ქების“ კომენტარები, რომლებიც შეიცავენ ტექსტის ამომწურავ მარიოლოგიურ ინტერპრეტაციებს, მე-14 საუკუნემდე არ დასტურდება ბიზანტიაში. მათე კანტაკუზენის (1325 ca.— 1391)³⁰ სქოლიო არის ჩვენ ხელთ არსებული პირველი ნაშრომი. მანამდე მხოლოდ ცალკეული მუხლები იყო ახსნილი, რათა წარმოდგინათ წმინდა ღვთისმშობლის სახე. რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, ყველაზე ადრეული შემთხვევა ბერძნულში გვხვდება მიქაელ ფსელოსის (1018-1078 წ.წ.) კომენტარში. მისი *Ἐρμηνεία τῶν Ἄισματος τῶν ἄσμάτων* ლექსადაა დაწერილი.³¹ შინაარსობრივი თვალსაზრისით, ავტორის შეხედულებები თავისი ორიგინალურობით ვერ იქცევა ყურადღებას: ისინი ეყრდნობა ტრადიციულ პატრისტიკულ ეგზეგეზის, განსაკუთრებით, გრიგოლ ნოსელის თხზულებას. აღსანიშნავია გამონაკლისი ლექსის ბოლო მონაკვეთში, სადაც 6:8-9 მუხლები შეიძლება მივიჩნიოთ როგორც წინასწარმეტყველება თეოტოკოსის შესახებ³². ეს დასკვნა მიუთითებს შეხედულების

21. Н.Я. Марр, *Ипполит. Толкование Песни Песней. Грузинский текст по рукописи XV в., перевод с армянского* (= *Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии*, 3). Санкт-Петербург, 1901; *Traité d'Hippolyte sur David et Goliath, sur le Cantique des cantiques et sur l'Antéchrist. Version géorgienne éditée et traduite par G. Garitte* (= *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Scriptores Iberici*, 15-16). Louvain, 1965, გვ. 32-70; შატბერდის კრებული X საუკუნისა. გამოსაცემად მოამზადეს გ. გიგინეიშვილმა და ელ. გიუნაშვილმა. თბილისი, 1979, გვ. 249-268.

22. CPG, 2, 1974.

23. ა.მ. ბრუნი, „წმინდა გიორგი მთაწმინდელის ავტოგრაფების იდენტიფიკაციისათვის: პალეოგრაფიული და კოდიკოლოგიური შენიშვნები ივერონის მონასტრის ქართულ ხელნაწერთან დაკავშირებით“ // *ლოგოსი*, 6, 2011, გვ. 113-120.

24. წმ. გრიგოლ ნოსელი, *თარგმანებად ქებისა ქებათასა*. თბილისი, 2013; გ. ვიკნაძე, „გიორგი მთაწმინდელის ერთი თარგმანის კიმენი და ლექსიკა“ // *ძველი ქართული მწერლობის ოთხი ძეგლი, X-XII საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით*. თბილისი, 1965, გვ. 126-170; ე. კოჭლამაზაშვილი, თ. დლოიძე, წმინდა გრიგოლ ნოსელის თხზულებათა შემცველ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. თბილისი, 2009, გვ. 202.

25. Unfortunately I was not able to consult the edition of this manuscript: ა. შანიძე, *თარგმანებად ქებისა ქებათასა*. თბილისი, 1924.

26. CPG, 3, 1979.

27. For the Georgian tradition of this text see: ვ. ჯუღელი, *ნეტარი თეოდორიტე კვირელი: ცხოვრება, მოღვაწეობა, მრწამსი, თხზულებები და მათი ქართული თარგმანები*. ტ.1. თბილისი, 2008, გვ. 135-136, 276-278.

28. M. Simonetti, *Lettera e/o allegoria. Un contributo alla storia dell'esegesi patristica*. Roma, 1985, გვ. 173-174.

29. Theodore's exegesis was condemned in the Second Council of Constantinople in 553. See: J.-M. Auwers, «Lectures patristiques du Cantique des cantiques», // J. Nieuviarts et P. Debergé (éd.), *Les nouvelles voies de l'exégèse. En lisant le Cantique des cantiques*. XIXe Congrès de l'Association catholique pour l'étude de la Bible. Toulouse, septembre 2001 (Lectio Divina, 190), Paris, 2002, გვ. 129-157.

30. J.-P. Migne (ed.), *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca* (= PG), vol. 152. Parisiis, 1865, 997-1084.

31. *Michaeli Pselli poemata*. Recensuit L.G. Westerink. Stuttgart, 1992, გვ. 13-67.

მოულოდნელ, შეიძლება ითქვას, მკვეთრ ცვა-
ლებადობაზე, თუკი მათ შევადარებთ ფსელო-
სის დანარჩენ განმარტებებს³³ და შეიძლება
ყველაზე მეტად მნიშვნელოვანი სიახლე იყოს
მის ლექსში. ფაქტობრივად, თუ თვალს გადა-
ვავლებთ ადრეულ ეგზეგეტიკულ ლიტერატუ-
რას, ვერ შევამჩნევთ ვერანაირ კვალს, რომ ეს
ნაწყვეტი მაშინ ამის მსგავსად იყო გაგებული.
ყოველ შემთხვევაში, ფსელოსის მიდგომა,
თუნდაც ის, რომ დაემატებინა რაიმე ახალი
ადრეული ტრადიციისათვის, შემოიფარგლება
მხოლოდ რამდენიმე კონკრეტული ლექსით.

III

აქ შეიძლება მოვიყვანოთ ერთი მაგალი-
თი, რათა ნათელვყოთ „ქებათა-ქების“ კითხ-
ვისადმი სხვადასხვა პატრისტიკული მიდ-
გომა. მეორე თავში, სასძლო, მას შემდეგ რაც
გამოუტყდება იერუსალიმის ასულებს, რომ
უყვარს ნეფე, ქება-დიდებას ასხამს მას და
იწყებს ხატოვნად იმის აღწერას, თუ როგორ
ეწვია მას თავისი მეტრფე. ქვემოთ მოცემუ-
ლი ქართული თარგმანი ამოღებულია ვენური
Georg. 4 ხელნაწერიდან (fol. 256v-257v). შემ-
დეგ მუხლებში ტექსტს დართული აქვს სარ-
ჯველადის მიერ შემოთავაზებული შესწორე-
ბები: 2:1 („ღელოვანთა“ „ღელღვანთა“-ს
ნაცვლად), 2:8 („მხლდომარე“ „მჰლდომარეს“
ნაცვლად), 2:14 „მოხუჭდი“ და არა „მუხუჭდი“
და 2:15-ში („ყუავილოვან“ „ყუავილოვას“
ნაცვლად)³⁴. 2:17-ში „ძმისწულო“-ს შემდეგ, მე
გამოვტოვე ზედმეტი დამატება „ემსგავსე შენ,
ძმისწულო ჩემო“, რომელიც, როგორც ჩანს

ჩაუმატეს ლექსის მეტრიკის დაცვის მიზნით.
2:17-ში, თავის ბოლოს, „ღელოვანთასა“ შემ-
დეგ Georg. 4 ქართულ ხელნაწერში დამატე-
ბულია ჩანართი მეოთხე თავიდან (vv. 6-7),
რომელშიც, უფრო მეტიც, ლექსები განლაგე-
ბულია უწესრიგოდ. ამ დამატებაში, რომელიც
მე ამოვიღე, ლექსების თანმიმდევრობა ასე-
თია: (I. 4:6b) „მე თვთ მივიდე მთასა მას მური-
სასა და დავემკვდრო ბორცუსა გუნდრუკისასა
(II. 4:6a) შერიჟუებამდე [258r] დღისა და აღ-
ვრად აჩრდილ-თა (III 4:7). ყოვლად შეუნიერ
ხარ, მახლობელო ჩემო, და ბიწი არცა ერთი
რად არს შენ თანა“. პარალელური ბერძნუ-
ლი ტექსტი მოცემულია რალფის გამოცემის
მიხედვით³⁵. ორივე ტექ-სტის ერთმანეთთან
შედარებისას თავს იჩენს რამდენიმე დამახას-
იათებელი განსხვავება, რომლებიც, სავარაუ-
დოდ, უფრო ქართული თარგმანის პოეტური
ბუნების შედეგია, სახელდობრ, თარგმნის თა-
ვისუფალი ტექნიკისა და არა ბერძნული პრო-
ტოტიპის განსაკუთრებული ხასიათისა.

2:1

მე — ნათლისფერი ყუავილი ველისა და ^[256v]
ოქრომნათობი შრომანი ღელოვანთა.

Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου,
κρίνον τῶν κοιλάδων.

2:2

2:2

და ვითარ შორის ეკალთაჲსა შრომანი,
ევრეთ ქალწულთა შორის ტრფიალი ჩემი.

Ἵς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν,
οὐτως ἡ πλησίον μου ἀνὰ μέσον τῶν
θυγατέρων.

2:3

ვითარცა ხეთა მალნართა შორის ვაშლი,
ევრეთ არს ჩემი ძმისწული ძეთა შორის.
საგრილსა მისსა გულმან მითქუა და დავჯედე;
და ტკბილ არს მისი ნაცოფი პირსა ჩემსა.

Ἵς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ,
οὐτως ἀδελφιδός μου ἀνὰ μέσον τῶν υἱῶν.

32. “Ταῦτας τὰς τάξεις κατιδὼν ὁ Σολομὼν ἐκεῖνος,
προκατιδὼν δὲ μάλιστα τῷ πνεύματι τῷ θείῳ καὶ τὴν τοῦ λόγου
σάρκωσιν, τοῦ καθαροῦ νομφίου, καὶ τὴν γενήσασαν αὐτὸν
ἀσπύρωσ θεοτόκον, τὴν οὐτως παναμώμητον καὶ καθαρὰν
Μαρίαν, ἣν τινα μακαρίζουσι φωνάζ ἀκαταπαύστοις αἱ γενεαὶ
τῶν γενεῶν ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων ὅτι σωτήρα τέτοκε τῆς
ὄλης οἰκουμένης, ταύτην ἐξείπε τὴν ᾄδῃν προσώπων τοῦ
νομφίου” (vv. 1174-1182: *Michaeli Pselli poemata*, სხვ.
ნაშრ., გვ. 65-66).

33. S. Leanza, “L’esegesi poetica di Michele Psello sul
Cantico dei Cantici” // *La poesia bizantina. Atti della Terza
Giornata di Studi Bizantini (Macerata 11-12 maggio 1993)*. A
cura di V. Criscuolo e R. Maisano. Napoli 1995, გვ. 143-161.

34. ზ. სარჯველაძე, „ვენაში დაცული ქებაჲ ქებათაჲს ტექსტისათვის“,
სხვ. ნაშრ., გვ. 80-81.

35. *Septuaginta*, II, გვ. 262-263.

ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησα καὶ ἐκάθισα,
καὶ καρπὸς αὐτοῦ γλυκὺς ἐν λάρυγγί μου.

2:4

შემიყვანეთ მე სახლსა მას ღვნიასა,
და განაწესეთ ჩემ ზედა სიყუარული,
Εἰσαγάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου,
τάξατε ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην.

2:5

და დამამტკიცეთ ნელსაცხებელთა მიერ,
ვაშლი მომასხეთ მე, წყლულსა სიყუარულითა.
στηρίσατέ με ἐν ἀμόραις,
στοιβάσατέ με ἐν μήλοις, ὅτι τετρωμένη
ἀγάπης ἐγώ.

2:6

მარცხენე მისი ზედა კერძო თავისა,
და მარჯვენემან მისმან შემინწყნაროს მე.
εὐδώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μου,
καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεταιί με.

2:7

სიმტკიცეთა და ძალთა და აგარაკსა
ლოცვით გაფუცებ, იერუსალიმისა
ასულნო, აღ-თუ-სდგეთ თქვენ, და განადვიეთ
ტრფიალი ჩემი, ვიდრემდისცა ინებოს, ^[257]
ἄρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ,
ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ,
ἐὰν ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε
τὴν ἀγάπην, ἕως οὗ θελήσῃ

2:8

ვმად ძმისწულისა ჩემისა: აჰა, მოვალს
მხლდომარე მთათა და მსრბოლი ბორცუთა
ზედა.
Φωνὴ ἀδελφιδοῦ μου· ἰδοὺ οὗτος ἦκει
πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη, διαγλόμενος ἐπὶ τοὺς
βουνούς

2:9

ძმისწული ჩემი ჰგავს ქურციკსა და ნუკრსა
მას ირმისასა ბეთილისა მთათა ზედა.
აჰა, ესე დგას ფარვით ზღუდესა ჩუენსა,
და სარკუმლით გამო შთამოიჭურობს იგი

და არდაგთადთ გარდამოიხედავს ჩუენდა.
ὁμοίως ἐστὶν ἀδελφιδός μου τῇ δορκάδι ἢ
νεβρῶ
ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθήλ.
ἰδοὺ οὗτος ἔστηκεν ὀπίσω τοῦ τοίχου ἡμῶν
παρακύπτων διὰ τῶν θυρίδων,
ἐκκύπτων διὰ τῶν δικτύων.

2:10

ძმისწული ჩემი მომიგებს და მეტყვს მე:
«აღდეგ და მოვედ აწ, მახლობელო ჩემო,
განშუენებულო ჩემო და ტრედო ჩემო.
ἀποκρίνεται ἀδελφιδός μου καὶ λέγει μοι·
ἀνάστα, ἐλθέ, ἡ πλησίον μου,
καλή μου, περιστέρα μου,

2:11

რამეთუ, აჰა, მამთარი ჩუენგან წარვდა,
წვმად დასცხრა და წარვიდა გზასა თვისსა.
ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρήλθεν,
ὁ ὑετὸς ἀπήλθεν, ἐπορεύθη ἑαυτῶ,

2:12

ყუავილმან იმსთო სოფელსა შინა ჩუენსა
და სხლვისა ჟამი, ესერა, მოიწია,
გურიტისად ისმა ვმად ქუეყანასა ჩუენსა.
τὰ ἄνθη ὤφθη ἐν τῇ γῆ,
καιρὸς τῆς τομῆς ἔφθακεν,
φωνὴ τῆς τρυγόνος ἠκούσθη ἐν τῇ γῆ ἡμῶν,

2:13

გამოუტევა ლეღუმან ყუავილი თვისი,
მოსცეს ვენაჯთა ყუავილთა სულნელებად,
აღდეგ და მოვედ აწ, მახლობელო ჩემო, [257V]
განშუენებულო ჩემო და ტრედო ჩემო.
ἡ συκῆ ἐξήνεγκεν ὀλύνθους αὐτῆς,
αἱ ἄμπελοι κυπρίζουσιν, ἔδωκαν ὀσμὴν.
ἀνάστα, ἐλθέ, ἡ πλησίον μου,
καλή μου, περιστέρα μου,

2:14

თვთ თავით შენით მოხუჭდი, ტრედო ჩემო,
კლდისა საგრილსა, მახლობელად ზღუდისა,
მიჩუენე პირი და მასმინე ვმად შენი,
რამეთუ ტკბილ არს ვმად და შუენიერ პირი.

καὶ ἔλθε σύ, περιστέρα μου, ἐν σκέπη τῆς πέτρας,
ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος· δείξόν μοι
τὴν ὄψιν σου, καὶ ἀκούτισόν με τὴν φωνήν
σου,
ὅτι ἡ φωνή σου ἠδέϊα, καὶ ἡ ὄψις σου ὠραία.

2:15

მიპყრენით მელნი მცირენი, ოყუნელებისა მოქმედნი შორის ვენაჯთასა, რამეთუ ვენაჯნი ჩუენნი ყუავილოვან არიან.

πιάσατε ἡμῖν ἀλώπεκας μικροὺς ἀφανίζοντας ἀμπελῶνας,
καὶ αἱ ἄμπελοι ἡμῶν κυπρίζουσιν.

2:16

ძმისწული ჩემი ჩემდა და მე მისდამი, რომელი შრომანთა ჰმწყსი.

ἀδελφιδός μου ἐμοί, κἀγὼ αὐτῷ,
ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις

2:17

ვიდრემდის წარვიდეს დღე და მოიწიენენ აჩრდილნი, მოიქეც უკუჲ ჩემდა მომართ, ძმისწულო. ემსგავსე შენ, ძმისწულო ჩემო, ქურციკსა, ანუ შეუელთა, მსპოლველსა ნუკრსა ირმისსა მთათა ზედა ღელოვანთასა.

ἕως οὗ διαπνεύσει ἡ ἡμέρα καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιαί. ἀπόστρεψον, ὁμοιώθητι σύ, ἀδελφιδέ μου, τῷ δόρκωνι ἢ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ ὄρη κοιλωμάτων.

წმინდა გრიგოლ ნოსელის კომენტარში მთელი ყურადღება გამახვილებულია ქრისტესა და სულის ქორწინებაზე. „ქებათა-ქების“ V ჰომილიაში იგი ხსნის მე-2 თავს, როგორც ალევგორიას სულის თანდათანობით ამალღებისა იმ მიზნით, რომ შეუერთდეს ღვთაებას.³⁶ შრომანი, რომელსაც სასძლოს ადარებენ (2:1), სიწმინდის სიმბოლოა, იგი ნიშნავს

ერთ შემდგომ ნაბიჯს განწმენდისაკენ. ღვინის მარანი (2:4) ქრისტეს ვნების სისხლს აღნიშნავს. კედლის იქით მდგომი ნეფე, რომელიც სარკმლიდან იყურება და ცხაურში იჭვრიტება (2:9) არის ალევგორია ღმერთისა, რომელიც ლაპარაკობს კანონისა და წინასწარმეტყველთა შეგონებების საშუალებით. ესმის რა ლოგოსის ხმა წინასწარმეტყველების სარკმლებიდან, სასძლო ფეხზე დგება და მტრედად იქცევა (2:10); იგი შორდება კედელს (რომელიც სჯულს გამოსახავს) და მიდის, რათა შეაფაროს თავი კლდეს („კლდისა საგრილსა“), რომელიც სახარებას წარმოადგენს (2:14). რადგან სული აღარ არის მიბმული მიწიერი ცხოვრების გამოცდილებაზე, მას უკვე შეუძლია გამოხატოს თავისი სურვილი დაინახოს თავისი მეტრფის სახე, გარკვევით გაიგონოს მისი ხმა და დაამარცხოს ბოროტების მეუფე. ამგვარად, სული ბოლოს და ბოლოს, უერთდება კეთილ მწყემსს, იმას, ვინც „აძოვებს შრომნებს შორის“ (2:16).

მათე კანტაკუზენი, რომელიც წერდა თავის ნაშრომს დაახლოებით ათასი წლის შემდეგ, გვთავაზობს ამ თავის სრულიად განსხვავებულ ინტერპრეტაციას.³⁷ მისი ნაშრომი არ ასახავს ცოლქმრულ სიყვარულს ქრისტესა და სულს შორის და მის ამალღებას ღმერთთან. შრომანი (2:1) სიმბოლოა წმინდა ღვთისმშობლისა. ღვინის მარანი (2:4) არის ებრაელთა ტაძარი, რადგან ღვთისმშობელი ერთადერთია, ვინც ცხოვრობდა წმიდათა-წმიდაში (Sancta Sanctorum). კედელი (2:9) ხორცია, რომლითაც მაცხოვარი შეიმოსა კაცობრიობისათვის. ისევე, როგორც კედელი იცავს სახლს, რათა იგი ვერ დაინახონ, ღმერთის ხორცი ფარავს მის ღვთიურობას გარედან, მაგრამ ეს უკანასკნელი ხილული ხდება მოციქულთათვის თაბორის მთაზე ბუნდოვნად, ისე, თითქოს სარკმლიდან ჩანდეს. ცხაურები არის ქრისტეს ვნების სიმბოლო. სიტყვები: „აღდეგ, მოვედ, მახლობელო ჩემო, შეუენი-

36. PG, 44, 858-884.

37. PG, 152, 1013-1025

რო ჩემო, ტრედო ჩემო“ (2:10) — მიმართულია წმინდა ღვთისმშობლისადმი, რადგან დროა, რომ იგი დაიბადოს, გახდეს ღმერთის სამყოფელი. მუხლი 2:14 („მოვედ თავით შენით, ტრედო ჩემო, საგრილსა ქუეშე კლდისასა, მახლობელად ზღუდისა, მაჩუენე მე პირი შენი და მასმინე მე ხმაჲ შენი სმენად და პირი შენი შუენიერ“) გამოხატავს ქრისტეს ხორცშესხმას თეოტოკოსის საშოში, რომელიც არის უწმინდესი ტაძარი: ამიტომ თავშესაფარი კლდე ახსნილია, როგორც ადგილი, სადაც ქრისტემ დააფუძნა თავისი ეკლესია. ხმა არის წმინდა ღვთისმშობლის ხმა ლუკას სახარების თანახმად 1:38 („აჰა, მკვევალი უფლისაჲ; მეყავნ მე სიტყვსაებრ შენისა“).

IV

ზემთ მოყვანილი მაგალითი მკაფიოდ წარმოაჩენს „ქებათა-ქების“ განმარტებებს შორის არსებულ განსხვავებებს: პირველი განეკუთვნება IV საუკუნეს, მეორე კი — XIV საუკუნეს. მეორე მხრივ, ვენის Georg. 4 ხელნაწერი ასაბუთებს, რომ ჯერ კიდევ XII საუკუნის მეორე ნახევარში არსებობდა წიგნის ამომწურავი მარიოლოგიური ეგზეგეზი. ეს უკანასკნელი შეიძლება უფრო ძველიც კი იყოს, თუმცა ძნელია დაასკვნა, თუ რამდენად ძველია. მიუხედავად იმისა, როგორც არ უნდა იყოს თარიღი, შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ შუა საუკუნეების ქართველმა ღვთისმეტყველებმა დაასწრეს ბიზანტიელებს და წამოაყენეს ახლებური მიდგომა ტექსტისადმი, რადგან, როგორც ჩანს, ფსელოსმა არ უწყოდა ბიბლიის ამ წყაროს მსგავსი გაგების შესახებ. მისი სიჩუმე შეიძლება გავიგოთ, როგორც ირიბი დადასტურება იმისა, რომ ეს ეგზეგეზი უცნობი თუ არა, ძალიან იშვიათი მაინც იყო XI საუკუნის ბიზანტიაში. ამის გამო უფრო ნაკლებსავარაუდო ჩანს, რომ ქართული თარგმანის სათაური გადმოღებული ყოფილიყო ბერძნული დედნიდან. იმ ფაქტს, რომ ეს სათაური შესაძლოა პირდაპირ მივაწეროთ ქართველ მთარგმნელს, ლოგიკურად მივყავართ დასკვ-

ნამდე, რომ ქართული თარგმანი იყო ბერძნული ტრადიციის წინამორბედი. თუმცადა, ერთი გადამწყვეტი კითხვა კვლავ უპასუხოა: როგორ წარმოიქმნა „ქებათა-ქების“ სახელდობრ ეს ეგზეგეზი, რომელშიც მთელი ყურადღება გადატანილია წმინდა ღვთისმშობელზე? თუკი აშკარაა, რომ იგი არ წარმოქმნილა ეკლესიის მამების კომენტარებიდან, მაშინ საიდან დაიწყო მისი წარმომავლობა? გვიანი შუა საუკუნეების ბიზანტიაში რომელმა საღვთისმეტყველო ტრადიციამ შექმნა საფუძველი მისი განვითარებისა და გავრცელებისათვის?

ჩემი რწმენით, „ქებათა-ქების“ მარიოლოგიური ინტერპრეტაციის წარმოშობა შეიძლება აიხსნას არა მარტო მხოლოდ ეგზეგეტიკური ტრადიციის უფრო გამომწვლილვით შესწავლით, არამედ VI-VII საუკუნის ბიზანტიური ლიტერატურის სხვა დამატებითი წყაროების კვლევის საშუალებითაც. ფსელოსი (თავისი კომენტარების ბოლო თავის ფარგლებში), ანთონიმური ქართველი მთარგმნელი, და მათე კანტაკუზენი, ჩემი პიპოთების თანახმად, ტექსტის ინტერპრეტაციის მიმართ თავისი მიდგომებიდან გამომდინარე, შეიძლება უფრო მეტად მოქცეულიყვნენ სასულიერო ჰიმნოგრაფიული ტრადიციებისა და საეკლესიო ქადაგებების გავლენის ქვეშ, ვიდრე კლასიკური პატრისტიკული ლიტერატურისა. როდესაც მხედველობაში ვიღებთ ამ ბიზანტიურ საეკლესიო მსახურების (სადიდებელ) ჟანრებს (ფართოდ გავრცელებულს მათი ლიტურგიასთან კავშირის გამო), მაშინვე თავს იჩენს რამდენიმე ავტორი, რომელთაც „ქებათა-ქებიდან“ აიღეს უამრავი სახე და მეტაფორა, რომლებიც მათ ამოირჩიეს წმინდა ღვთისმშობლის სადიდებლად.

გარკვეულ დროს, შესაძლოა VI საუკუნის შემდგომ, რამდენიმე მუხლი წმინდა წერილის ტექსტიდან უკვე ითვლებოდა ღვთისმშობლის ტიპოლოგიურ წინამორბედად (ზემთ იხილეთ მეორე თავის მეოთხე კომენტარი). შემდგომში მათ იყენებდნენ სახობო ლიტერატურაში (სალუტაციები და ენკომიები), რომლებსაც სადიდებელი დანიშნულების

გარდა უნდა ჰქონოდა შესაბამისი თეოლოგიური შინაარსიც. ამ მიმართებით ჩვენი კვლევისათვის მნიშვნელოვან მასალებს შეიძლება მივაგნოთ ბიზანტიურ წყაროებში, რომლებიც დაიწერა წმინდა ღვთისმშობლის მიძინების საეკლესიო დღესასწაულისათვის.³⁸

V

1) თეოტეკნოს ლივიელი (VI-VII საუკუნეები) განმარტავს რა „ქებათა-ქების“ 4:16 მუხლს („აღდეგ ჩრდილოდან, ქარო, მოვედ სამხრით, ქარო, მოჰბერე ბაღსა ჩემსა, დაე, სურნელებით ფშვნენდენ. მოვიდეს თავის ბაღში მეტრფე ჩემი და იგემოს მისი სანატრელი ხილი“), აღნიშნავს, რომ იგი ეძღვნება წმინდა ღვთისმშობელს; თავის თხზულებაში ენკომიუმი წმინდა ღვთისმშობლის მიძინების შესახებ იგი წერს: „მან იბოვა ის, რაც ადამს დააკარგვინეს მისი ურჩობის გამო. იგი შემოვიდა და თქვა, „მოჰბერე ბაღსა ჩემსა“ (ქქ 4:16). ღმერთი-სიტყვა შევიდა და დაივანა მასში და სამოთხის კარი განიხვნა³⁹“.

2) III ქადაგებაში ჩვენი უწმინდესი ქალწულის, ღვთისმშობლის შესახებ, ანდრია კრიტელი (დაახლ. 660-740) „ქებათა-ქებაში“ მიუთითებს ყოვლადწმინდა მარიამის შესახებ არსებულ რამდენიმე წინასწარ აზრობრივ წარმოდგენაზე: „ქებათა-ქების წმინდა წიგნი აღგწერდა შენ წინასწარ, როდესაც ფარულად მიანიშნა შენზე: „ვინ არის იგი უდაბნოდან ამომავალი, ვით სვეტი კვამლისა, მურიტა და გუნდრუკით კმეული და მენელსაცხებელთა ყოველი სურნელით?“ (ქქ 3:6). ამ წმინდა წიგნმა ასევე იწინასწარმეტყველა შენ შესახებ, რო-

დესაც მისმა ავტორმა დაწერა: „აჰა, სოლომონის სარეცელი... სვეტი მისი ვერცხლისგან შექმნა. სანიდაყვენი — ოქროსაგან, საყდარი — მეწამული ქსოვილისაგან, შიგნიდან სიყვარულით მოქარგეს იერუსალიმის ასულებმა“ (ქქ 3:7, 10) და შემდგომ: „გამოდით ასულნო სიონისა, იხილეთ მეფე სოლომონი გვირგვინითურთ, რომლითაც დედამ დაავიგვრვინა იგი მისი ქორწილისა და გულის სიხარულის დღეს (ქქ 3:11). იხილეთ იგი, ასულნო სიონისაო, და უწოდეთ მას კურთხეული; დედოფლებო და მხეველებო, ადიდეთ იგი, რადგან მისი სამოსელის სურნელი ყველა ნელსაცხებელზე უკეთესია“ და რამდენიმე სტრიქონით ქვემოთ: „ყოვლად მშვენიერი ხარ, სატრფოვ ჩემო, და უბიწო“ (ქქ 4:7) დაე, სოლომონმა მოგიძღვნას შენ კიდევ ერთი ლექსი: „მშვენიერი ხარ, სატრფოვ ჩემო, თირცასავით და სანატრელი — იერუსალიმივით! შენი სამოსელის სურნელი ღიბანის სურნელია (ქქ 6:3, 4:11)⁴⁰“.

3) გერმანე კონსტანტინოპოლელი (365-733 წ.წ.) გვთავაზობს „ქებათა-ქების“ 3:1 მუხლის ინტერპრეტაციას („უძებნე ღამით ჩემს სარეცელზე ჩემი სულის შეყვარებული, ვეძებე იგი და ვერ ვიპოვე; ვეძებე იგი და ვერ ვიპოვე; ვუხმობდი მას, მაგრამ პასუხი არ გამცა“). თავის ნაშრომში — ენკომიუმი წმინდა და ღირსეულ მიძინების შესახებ ჩვენი დიდებული ქალბატონისა, წმინდა ღვთისმშობლისა და მარად ქალწულისა მარიამისა — წერს: როდესაც ეს შეიტყო, ღვთისმშობელმა დიდად გაიხარა, მცირეოდენი ყურადღება თუ მიაქცია ადამიანის ამ წარმავალ ცხოვრებას; ანთო კამკაშა ჩირადღნები მთელ მის საცხოვრებელში, მან მოიპატიჟა თავისი ნათესავები და მეზობლები, დაგავა თავისი ოთახი და მორთო საწოლი ყვავილებით, თითქოს ეს ქალწულის საქორწინო ოთახი ყოფილიყოს — ის საწოლი, რომელზეც მანამდე იგი ყოველ ღამით ლოცვებით აღსავსე ცრემლებს ღვრიდა, როცა ნატრულობდა თავის ძეს — ქრისტეს. ბიბლიაში ნათქვამია: „ჩემს საწოლზე... ჩემი სულის

38. An English translation of the sermons for the Dormition written by Theoteknos of Livias, Andrew of Crete, Germanus of Constantinople and John of Damascus is to be found in: B.J. Daley, *On the Dormition of Mary: Early Patristic Homilies*. Crestwood, 1998. Fundamental studies on this feast: A. Wenger, *L'Assomption de la T.S. Vierge dans la tradition byzantine du VIe au Xe siècle: études et documents*. Paris, 1965; M. van Esbroeck, *Aux origines de la Dormition del la Vierge. Études historiques sur les traditions orientales*. Aldershot, 1995; S.C. Mimouni, *Les traditions anciennes sur la Dormition et l'Assomption de Marie. Études littéraires, historiques et doctrinales*. Leiden, 2011.

39. B.J. Daley, *On the Dormition of Mary*, სუნ. ნაშრ., გვ. 77.

40. B.J. Daley, *On the Dormition of Mary*, სუნ. ნაშრ., გვ. 141-143.

შეყვარებულს ვეძებდი“ (ქქ 3:3). მან დიდი მონდომებით მოამზადა ყველაფერი, რაც ამ წასვლისათვის სჭირდებოდა და გამოაცხადა, რომ მალე ამ წუთისოფელს დატოვებდა და ხალხს უთხრა ის, რაც ანგელოზმა ამცნო; ასევე, მან ყველას უჩვენა კვერთხი, რომელიც მას მისცეს: პალმის ტოტი, სიკვდილზე გამარჯვების სიმბოლო და სამარადისო სიცოცხლის მანიშნებელი⁴¹.

4) იოანე დამასკელი (675–749 წ.წ.) თავის თხზულებაში — II ჰომილია ჩვენი მარადელაწულ ღვთისმშობლის წმინდა და დიდებული მიძინებისა და ფერისცვალების შესახებ — აღწერს, თუ როგორ პასუხობს უფალი თავის დედას და იყენებს უამრავ გამოთქმას „ქებათა-ქების“ რამდენიმე თავიდან:⁴² ამ სიტყვების წარმოთქმის შემდეგ, მე წარმომიდგენია, რომ იგი (მარიამი) ალაპყრობდა ხელებს და დალოცავდა ყველა იქ შეკრებილს; და შემდეგ იგი გაიგონებდა: „მოდო, ჩემო კურთხეულ დედაო, ჩემს განსასვენებელ ადგილას.“ „ადექი, სატროფო ჩემო, მშვენიერო ჩემო, და წარმოდო! რადგან აჰა, მიიწურა ზამთარი, ჟამი ნიაღვრისა გარდახდა, თავისთვის წავიდა. ყვავილები დაჩნდნენ მიწის პირზე, ჟამი გალობისა მოიწია და ხმა გვრიტისა ისმის ჩვენს მხარეში.“ (ქქ 2:10–12). „ყოვლად მშვენიერი ხარ, სატროფო ჩემო და უბიწო“ (ქქ 4:7); „სურნელოვანია შენი ნელსაცხებელი და თავად სახელი შენი დაღვრილი ნელსაცხებელია. რაოდენ საამოა ალერსი შენი, სძალო, დაო ჩემო! რაოდენ ტკბილია შენი ალერსი, ღვინის უმჯობესი (ქქ 1:3; 4:10). გაიგონა რა ეს სიტყვები, წმინდა ასულმა საკუთარ ძეს ხელეში ჩააბარა სული⁴³.

5) „ქებათა-ქება“ ფართოდ გამოიყენება თეოდორე სტუდიელის (759–826 წ.წ.) ნაშრომში

„ჰომილია მარიამის შობაზე“⁴⁴. აღნიშნულ ქება-დაგებაში უხვადაა მოყვანილი ციტატები ამ ტექსტიდან, რომლიდანაც ავტორმა ამოიღო რამდენიმე სახე, რომელსაც იგი ხელახლა იყენებს მთელ რიგ თანამიმდევრულ ქება-დიდებაში წმინდა ღვთისმშობლის მიმართ⁴⁵. ის განსაკუთრებით მიმართავს სახეებს —

45. I offer below a literal citation of a section of this text, which in this regard appears to be very eloquent (οδγγ): “Χαίρε, πηγή εσφραγισμένη [SS 4:12], ὁ βρυτήρ τῆς ἀφρασίας, ἡ τὸ ρεῖθρον τῆς ζωῆς Χριστὸν ἐκβλῦσασα, τῶν σπημάτων μυριάδων τῆς παρθενίας λυμανθέντων. Οὐ τῆ μεθεῖε ἀπαθανισθέντες, παλινδρομοῦμεν, εἰς τὸν ἀγήρω παράδεισον. Χαίρε, κήπος κεκλεισμένος [SS 4:12], ἡ τῆ παρθενία ἀδιάνοικτος ἐνκαρπία, ἡς ἡ ὄσφρησις ὡς ἀγροῦ πλήρους, ὃν εὐλόγησεν ὁ ἐκ σοῦ προελθὼν Κύριος. Χαίρε, ῥόδον ἀμάραντον, ἡ τὸ ἀμήρυτον εὐωδιάζουσα, ἡς ὁ ὄσφρανθεις Κύριος ἐπανεπαύσατο, καὶ δι’ ἡς ἀνήσας τὴν εὐωδιαν τοῦ κόσμου ἀπεμάρανε. Χαίρε, μῆλον εὐωδιάζον, ὁ στεροφυῆς καρπὸς, καὶ ὠραιόθεος, ἡ λέγουσα ἐν Ἄσμασιν [SS 2:5], Ἐν μῆλοις με στοιβάσατε, ὅτι τετραμένη ἀγάπης ἐγὼ εἰμι. Ἦς δρεψαμένης τὴν καθαρότητα Χριστὸς, εἰστιάσατο εὐοδμίαν ἄχραντον τῷ κόσμῳ διαπνέουσαν. Χαίρε, κρίνον, οὐ ὁ γόνος Ἰησοῦς, ταῦτα τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ ἀμφιεννύοντος [SS 2:1]· ἡδύπνους ῥοδόνια τοῦ Πνεύματος, ἐξ ἧς Χριστὸς ἀνήθητον ἐξ ἀσπορίας στολῆν περιεβλέτο, τὴν Σολομωντικὴν στολῆν ἀποκρύπτουσαν. Χαίρε, ἄνθος, τὸ πάσης ἀνθοβαφικῆς χροιάς ποικιλώτερον ἐξ ἀρετῆς ἀπάσης ἡδύσμα, ἐξ ἧς ἀνεῖσι ἄνθος ὁμοῖο ὁμοῖον κατὰ μητρικὴν ἐμφέρειαν, ἐφ’ ὃ ἐπτά τὰ ἀναπαυόμενα πνεύματα, ὡς ὁ Λόγος. Χαίρε, νάρδος ναύουσα, καὶ ἀρδεύουσα κατὰ τὰ μυρεψικά τῆς ἀγνείας ἄρωματα, ὃν ἡ διάδοσις ὁσμῆς ἡδεῖα τῷ φήσαντι ἐν Ἄσμασι [SS 1:11]· Νάρδος μου ἔδωκεν ὁσμὴν αὐτοῦ. Χαίρε, στακτὴ, ἡ ἐκ παρθενικῆς βαλσαμουργίας ἀποστάξασα Χριστῷ, στακτὴν ἀγιάσματος, ἥτοι γάλακτος, ἡ ψάλλουσα ἐν Ἄσμασιν [SS 1:12]· Ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς ἀδελφίδου μου ἐμοί, ἀναμέσον τῶν μαστῶν μου αὐλσθήσεται. Χαίρε, κιννάμωμον, τὸ ἐκ νοητοῦ παραδείσου τῆς ἀχραντίας ἐξὶ ὄν ἄρωμα, οὐ ἡ ὁσμῆς ἡδεῖα τῷ λέγοντι ἐν Ἄσμασιν [SS 4:13–14]· Ἀποστολαί σου παράδεισος ῥοῶν μετὰ καρπῶν ἀκροδρῶν· κάλαμος καὶ κιννάμωμον μετὰ πάντων ξύλων τοῦ Λιβάνου. Χαίρε, θύγατερ, ἡ θηηπόλος νεῆνις, ἡς τὸ ἄχραντον ἐράσμιον, καὶ ὁ κόσμος παράδοξος τῷ φήσαντι ἐν Ἄσμασι [SS 7:2–3]· Τί ὠραιώθησαν διαβήματα σου ἐν ὑποδήμασι, θύγατερ Ἀμινάδα; Ἡ κοιλία σου θημωνία σίτου πεφραγμένη ἐν κρίνοις. Χαίρε, ἀδελφή, ἡ τοῦ καλοῦ ἀδελφοῦ παρώνυμος καὶ πανέραστος, οὐ ἡ φωνῆς τοιάδε ἐν Ἄσμασιν [SS 4:9]· Ἐκαρδίωσας ἡμᾶς, ἀδελφή μου νόμφη, ἐκαρδίωσας; Χαίρε, νόμφη, ἡς νομφοστόλος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ νομφίος ὁ Χριστὸς, ὁ λέγων ἐν Ἄσμασιν [SS 4:7–8]· Ὁλοκάλη ἡ πλησίον μου, καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοί· δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, νόμφη. Χαίρε, μύρον, τὸ τῶν ἀρετῶν μυριότιμον σύνθημα, ἡ παναγείας μύροις μυρίζουσα, ἐξ ἧς ὁμωνύμος σοι προήλθεν ὁ Κύριος. Μύρον γάρ, φησὶν, ἐκκενωθὲν ὀνομά σου [SS 1:3]· ἄφ’ οὗ κέχρισται τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα. Χαίρε, θυμαίμα, τὸ ὑπὲρ κόσμου παντὸς ἐνώπιον Κυρίου κατεσθινόμενον προσευκτήριον, ἡ ἀποτεπληρωμένη ἐξ εὐωδίας τοῦ Πνεύματος, περὶ ἧς ποῦ θαυμαστικῶς βεβόηται· Τίς αὐτὴ ἀναβαίνουσα ἀπὸ τῆς ἐρήμου, ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμαμένη [SS 3:6]; Χαίρε, χρυσίον καθαρὸν, ἡ ἐν χωνείᾳ τοῦ Θεοῦ δοκιμασθεῖσα τῷ πυρὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ μηδαμοῦ ῥυτίδα κακίας φέρουσα· ἐξ οὗ ἡ τε λυχνία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ πάντα τὰ κατὰ τὸν νόμον χρῦσεα κατ’ ἔμφρασιν ἀλληγορικῆν, ἐπὶ σὲ τὸν χρυσόνυμον καὶ πολυώνυμον μεταλαμβάνεται. Χαίρε, ξύλον ἀσηπτον, ἡ φθορᾶς ἀμαρτικῆς μὴ προσηκαμένη σκόληκα, ἐξ ἧς τὸ νοητὸν θυσία στήριον, οὐκ ἐκ ξύλων ἀσηπτων κατεσκευασμένον, ἀλλ’ ἐξ ἀχράντων λαγόνων Θεοῦ δεδομμένον. Χαίρε, πορφύρα βασιλικῆ, ἡ ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων σου ἐξωφάνασα ἀλουργίδα τῷ λέγοντι ἐν Ἄσμασι [SS 7:6–7]· Πλοκίον κεφαλῆς σου ὡς πορφύρα· βασιλεὺς δεδεμένος ἐν παραδρομαῖς. Τί ὠραιώθης, ἡ τί ἡδύνηθης;”

41. ὁδγγ, ἄρ. 172–173.

42. A. Louth, “John of Damascus on the Mother of God as a Link between Humanity and God” // *The Cult of the Mother of God in Byzantium. Texts and Images*. Edited by L. Brubaker and M. B. Cunningham. Farnham – Burlington, 2011, ἄρ. 153–161 (160).

43. B.J. Daley, *On the Dormition of Mary*, სქვ. ნაშრ., ἄρ. 214.

44. Previously this sermon was erroneously attributed to John of Damascus (“Λόγος εἰς τὸ γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου”. PG 96: 692–693).

„დახმული ბაღი“ და „ჭა დაგმანული“ (ქქ 4:12), ხოლო როდესაც მიუთითებს ღვთისმშობელზე, აგრეთვე გვთავაზობს მეორე თავის რამდენიმე მუხლისა და ასევე 3:6 მუხლის მკაფიო მარილოლოგიურ ინტერპრეტაციას; იგივე დასტურდება ანდრია კრიტელის ჰომილიაშიც.

VI

ღვთისმშობლის მიძინების საეკლესიო დღესასწაულისადმი მიძღვნილი ქადაგების ზემოთ მოყვანილი ნაწყვეტები მეტად მრავლისმეტყველია და ნათლად გამოხატავს, რომ კავშირი „ქებათა-ქებასა“ და ღვთისმშობლის თაყვანისცემას შორის ხშირი მოვლენა იყო ხატუმებრძოლობის შემდგომი პერიოდის სადიდებელ ტექსტებში. ეს წარმოადგენს საძირკველს, რომელზეც შემდგომში დაეფუძნა ტექსტის მარილოლოგიური ინტერპრეტაცია. უეჭველია, ეს იყო თანდათანობითი პროცესი, რომელიც, უთუოდ, უფრო ადრეც დაიწყო, ანუ მაშინ, როდესაც იერუსალიმის ეკლესიაში ჰიმნოგრაფიულ კომპოზიციებში დაიწყო „ქებათა-ქების“ ცალკეული მუხლების გამოყენება. ამის მაგალითები შეიძლება მოვიძიოთ ქართულ იადგარში, რომელიც უძველესი არსებული წყაროა ამ ტრადიციის შესასწავლად. მუხლი — მე ბლუდე ვარ და გოდლებივით მაქვს ძუძუები (ქქ 8:10) — ითვლება, რომ აშკარადაა მითითებული ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილ პირველი კილოს ტროპარში: „რომელი შუენიერი ბლუდე და მფარველი მორწმუნეთაჲ გამოშინდი...“⁴⁶.

ციტატები „ქებათა-ქებიდან“ ასევე მოცემულია VII საუკუნის თხზულებაში „შესხმად ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობელისა და მარადის ქალწულისა მარიამისი“, რომელიც არის ღვთისმშობლის ყველაზე სრული ბიოგრაფია, დაწერილი ბიზანტიაში. ეს წყარო შემორჩენილია მხოლოდ ექვთიმე მთაწმინდელის (955-1028 წ.წ.) თარგმანში, რომელიც მან შეასრულა მე-11 საუკუნის დასაწყისში ივერონის

მონასტერში; ამ თარგმანს მიაკუთვნებდნენ მაქსიმე აღმსარებელს (ცა. 580-662). ამ ტექსტში გვხვდება შემდეგი ეპითეტები, რომლებიც შესაბამისად ამოღებულია „ქებათა-ქების“ 3:7 და 4:12-15 მუხლებიდან: „ცხედარი მეუფისა“, „მტილი შეუხებელი“ და „წყაროდ ცხოველი“.⁴⁷

„ცხედარი მეუფისა“ (ქქ 3:7), „მტილი შეუხებელი“ და „წყაროდ ცხოველის“ ალევორიული ინტერპრეტაცია, როგორც სახეებისა, რომლებიც მიუთითებენ წმინდა ღვთისმშობელზე, იქცა ტოპოსად არა მხოლოდ შემდგომ ბიზანტიურ ლიტერატურაში (როგორც დასტურდება თეოდორე სტუდიელის ზემოთ ხსენებულ ტექსტში)⁴⁸, არამედ ასევე იკონოგრაფიაში (მაგ. გამოცხადების მეთორმეტე საუკუნის ხატი სინაიდან), რომელშიც მოცემულია სიმბოლური მინიშნებები „ქებათა-ქებაზე“⁴⁹.

შეკრებილი მონაცემების საფუძველზე შეიძლება მივიღეთ შემდეგ დასკვნამდე: „ქებათა-ქების“ აშკარად გამოკვეთილი კავშირი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის კულტთან და მის ქება-დიდებასთან დაიწყო მე-6 საუკუნიდან, სავარაუდოდ, იერუსალიმის ეკლესიაში. შემდგომი VII-IX საუკუნეების ჰომილეტიკურმა ტრადიციამ წარმოშვა ტიპოლოგიური ასოციაცია სასძლოსა და ღვთისმშობელს შორის, რომელიც წინ უსწრებდა ტექსტის სრული, ამომწურავი მარილოლოგიური ინტერპრეტაციის აღმოცენებას. ეს უკანასკნელი ფართოდ გავრცელდა შუა ბიზანტიურ პერიოდში და ბატონობდა არა უგვიანეს მეთორმეტე საუკუნისა. ამიტომ, ლიტურგიკულმა ტრადიციამ, რომელიც განვითარდა მიძინების დღესასწაულის აღნიშვნასთან დაკავშირებით, თანდათანაბით ჩაანაცვლა „ქებათა-ქების“ ის ინტერპრეტაციები, რომელთაც გვთავაზობდნენ ეკლესიის მამები III-V საუკუნეებში. ამ ვარაუდს ასაბ-

47. M. van Esbroeck, *Maxime le Confesseur. Vie de la Vierge*, I. Lovanii, 1986, გვ. 14, 144.

48. K. Linardou, [I] “The Couch of Solomon: a monk, a Byzantine Lady and the Song of Songs”, in *Studies in Church History*, 39, 2004, გვ. 73-85; [II] “Depicting the Salvation: Typological images of Mary in the Kokkinobaphos manuscripts”, in *The Cult of the Mother of God in Byzantium*, სენ. ნაშრ., გვ. 133-149.

49. А.М. Лидов, *Византийские иконы Синая. Москва-Афины*, 1999, გვ. 74.

46. უძველესი იადგარი. გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა და ლ. ხევსურიაშვილმა. თბილისი, 1980, გვ. 382.

უთებს ბერძნული და ქართული წყაროების მონაცემები. ასეთი დასკვნა კიდევ ერთხელ დასტურდება, თუ მხედველობაში მივიღებთ სხვა ქრისტიანული ტრადიციების მონაცემებს, რომლებიც, ერთი მხრივ, ეკუთვნის დასავლურ და, მეორე მხრივ, არაქალკედონიურ ეკლესიებს.

„ქებათა-ქების“ უადრესი სრული ლათინური მარიოლოგიური ინტერპრეტაცია თარიღდება XII საუკუნით, როდესაც რუპერტ დეუცელმა (Rupert von Deutz, დაახლ. 1075-1126 წ.წ.) დაწერა თავისი კომენტარები.⁵⁰ თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ რამდენიმე საუკუნით ადრეც მნიშვნელოვანი პრეცედენტები მოიპოვებოდა დასავლურ ტრადიციაში, სახელდობრ, ამბროსი მილანელის თხზულებებში (დაახლ. 340-397 წ.წ.). ამ უკანასკნელს არ დაუწერია რაიმე განსაკუთრებული კომენტარი ბიბლიურ წიგნზე, მაგრამ მისი ნაწერები შეიცავს ციტატებს „ქებათა-ქებიდან“. რამდენიმე შემთხვევაში, როგორც ჩანს, მას სურს წმინდა ღვთისმშობელი გააიგივოს სასძლოსთან. თუმცა ეს კავშირი არავითარ შემთხვევაში არ არის საკვებით გამოკვეთილი მსჯელობა, იგი გაწონასწორებულია იმ საეკლესიო ინტერპრეტაციით, რომლის მიხედვითაც მარიამი ეკლესიის ხატებაა ("Ecclesiae typus") და, პირიქით, ეკლესია არის მარიამის ხატება⁵¹.

რაც შეეხება არაქალკედონიურ ტრადიციებს, მხედველობაში უნდა მივიღოთ შემდეგი წყაროები. X საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილმა სომეხმა ავტორმა გრიგოლ ნარეკაცმა (951-1003 წ.წ.) შექმნა „ქებათა-ქების“ კომენტარები. როგორც ამ ბოლო ხანების კვლევებმა გვიჩვენა, ეს ავტორი, როგორც ჩანს, სულაც არ არის განწყობილი, ყურადღება გაამახვილოს მარიოლოგიური ეგზეგეზის⁵² საკითხებზე. ამ მხრივ სომხური ტრადიცია

აშკარად უპირისპირდება ქართულს.

თუკი მოკლედ მიმოვიხილავთ ეთიოპიურ ეკლესიას, ვნახავთ რომ „ქებათა-ქება“ ძალიან ხშირად გამოიყენება ჰიმნოგრაფიაში წმინდა ღვთისმშობლის სადიდებლად, თუმცა, როგორც ჩანს, სხვა აღმოსავლურ ტრადიციებთან მიმართებით, ეს შედარებით ბოლოდროინდელი მნიშვნელოვანი მოვლენაა. ფაქტობრივად, ეთიოპიური ჰიმნოგრაფიული ჟანრი, რომელსაც ეწოდება „მარიამის ხატება“ და რომელშიც წმინდა ღვთისმშობლის სხეულის სხვადასხვა ნაწილია განდიდებული და გამუდმებით მოიხსენიება ἄσμα ἄσματων, გამოჩნდა მხოლოდ XV საუკუნიდან⁵³.

VII

ახლა საჭიროა შევამება: ანალიზი, რომელიც მოცემულია ამ მოხსენებაში, წარმოადგენს აღნიშნული თემის მხოლოდ წინასწარ კვლევას. „ქებათა-ქების“ ძველი ქართული თარგმანი, რომელიც შეიცავს ავსტრიის ეროვნული ბიბლიოთეკის ხელნაწერს Georg. 4, განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს. აღმოსავლური მართლმადიდებელი ეკლესიის ტრადიციაში იგი არის ტექსტის სრული მარიოლოგიური ინტერპრეტაციის უადრესი ნიმუში. იამბიკური ვერსია ანონიმურია და ამჟამად შეუძლებელია მისი შექმნის თარიღის ზუსტად მითითება. ამიტომ საჭიროა მისი დამატებითი ანალიზი შემდგომი კვლევისას. აუცილებელია მისი პოეტური დამახასიათებელი ნიშნებისა და გამოყენებული თარგმნის ტექნიკის სრული შესწავლა იმისათვის, რათა ნათელი მოეფინოს რამდენიმე ჯერ კიდევ გადაუჭრელ ასპექტს, როგორცაა მისი ავტორობის საკითხი და წარმომავლობა. როგორც ზ. სარჯველაძემ უკვე აღნიშნა, ეს თარგმანი მნიშვნელოვნად განსხვავდება სეპტუაგინტასგან.⁵⁴ კვლავაც დასადგენია, განსხვავებები იმ პროტოტიპს

50. *Ruperti Tutiensis Commentaria in Canticum canticorum*. Edidit Hrabanus Haacke. Turnholt, 1974.

51. G. Barbiero, *Cantico dei Cantici. Nuova versione, introduzione e commento*. Milano, 2004, გვ. 464.

52. G. de Narek, *Commentaire sur le Cantique des cantiques*. Introduction, traduction et notes par Léon Pétrossian (= *Orientalia Christiana Analecta*, 285). Roma, 2010, გვ. 238-239.

53. A. Grohmann, *Äthiopische Marienhymnen*. Leipzig, 1919; T. Abraha, "Il Mälkä'a Maryam I (Effigie di Maria I)" // *Orientalia Christiana Periodica*, 74/1, 2008, გვ. 49-69.

54. ზ. სარჯველაძე, „ვენაში დაცული ქება ქებათაის ტექსტისათვის“, სენ. ნაშრ., გვ. 76-77.

უნდა მიეწეროს, რომელიც ხელთ ჰქონდა ქართველ მთარგმნელს, თუ ისინი შედეგია თავისუფალი თარგმნის მეთოდისა, რომელიც გამომდინარეობს პოეტური ვერსიის შექმნის სურვილიდან. უფრო მეტიც, საჭიროა ეს ტექსტი შეისწავლებოდეს XI-XII საუკუნეების ქართული პოეტური ტრადიციების ფონზე, რომლებმაც დაგვიტოვა რელიგიური იამბიკური პოეზიის ბრწყინვალე ნიმუშები, რომელთაგან მრავალი ასევე აშკარად მიძღვნილია წმინდა ღვთისმშობლისადმი.

ბიზანტიურ ტრადიციაში „ქებათა-ქების“ სრული მარიოლოგიური ინტერპრეტაციის წარმოშობა უცნობია. თუმცადა, დიდად სავარაუდოა, რომ ტექსტის ასეთი გაგება ნამდვილად არ მომდინარეობს ბერძნული პატრისტიკული კომენტარებიდან, რომლებშიც სრულიად განსხვავებული ინტერპრეტაციაა მოცემული; მისი ფესვები იყო ლიტურგიკულ ჰიმნოგრაფიაში და შემდგომში ჩვეულებრივ გამოიყენებოდა სადიდებელ ჰომილეტიკურ ლიტერატურაში, განსაკუთრებით, ქადაგებებში, რომლებიც იწერებოდა VIII-IX საუკუნეებში მიძინების დღესასწაულისათვის.

ადრინდელ კვლევებში, რომლებშიც ყურადღება გამახვილებული იყო ბიბლიური წიგნის ინტერპრეტაციის ისტორიაზე, ჩანს, რომ ეს ასპექტი სულ მთლად უგულებელყოფილი თუ არა, სათანადოდ არ ყოფილა შეფასებული სწავლულთა მიერ, რომლებიც უფრო მეტი სიფაქიზით ეკიდებოდნენ ნაშრომებს, რომლებიც ეკლესიის მამათა ტრადიციულ ეგზეგეზს მიეკუთვნებოდა. ამ მოხსენებაში მოცემული მასალა გვიჩვენებს, რომ პირიქით, „ქებათა-ქების“ მარიოლოგიური ინტერპრეტაციის ისტორია საჭიროებს სრულ აკადემიურ გამოკვლევას. უფრო მეტიც, ქართულმა ტრადიციამ კიდევ ერთხელ გვიჩვენა, რომ მასში დაცულია ახალი, მნიშვნელოვანი ხელნაწერების ნამდვილი საუნჯე, რომელიც გზას გვიკავავს კვლევის აქამდე შეუსწავლელი სფეროებისაკენ. ქართული ხელნაწერები არაფრით არის ნაკლებ არსებითი მართლმადიდებელი ეკლესიის თეოლოგიური ტრადიციის შესასწავლად და

განსაკუთრებით იმისათვის, რათა სრულად შევიცნოთ წმინდა ღვთისმშობლის კულტის წარმომავლობა და განვითარება შუა საუკუნეებში.